mişcau în jurul lor, ceilalţi care nu se uitau pierdeau ocazia de a se număra printre strămoşii noştri.

Observarea mişcărilor bruşte îi avertiza pe supravieţuitori asupra prezenţei unui animal de pradă, apropierii unui animal pe care-l puteau vâna sau a potenţialilor parteneri de împerechere. Cei care observau aceste mişcări ne-au transmis caracteristica genetică, pe care oamenii de ştiinţă o numesc „reacţie de orientare". Iar acesta este sindromul cerebral care este activat încontinuu de televiziune – uneori chiar o dată pe secundă. De aceea, expresia folosită în branşă *cu ochii lipiţi de televizor* nu este doar o vorbă în vânt. Acesta este, de asemenea, motivul pentru care americanii se uită la televizor patru ore şi jumătate pe zi, în medie.

În primele cinci capitole, voi identifica şi descrie duşmanii raţiunii. În această secţiune a cărţii, voi pune în evidenţă legătura dintre retragerea raţiunii din sfera publică şi vidul rezultat, care va fi umplut de teamă, superstiţie, ideologie, înşelăciune, intoleranţă şi de o secretomanie obsesivă, care serveşte drept mijloc de a întări controlul informaţiilor de care o societate liberă are nevoie pentru a se autoconduce, în concordanţă cu democraţia bazată pe raţiune.

În capitolele şase, şapte şi opt voi evalua efectele nefaste ale înlocuirii progresive a raţiunii şi logicii cu forţa brută şi corupţia instituţionalizată asupra politicilor importante pentru supravieţuirea naţiunii noastre, din domenii cum ar fi: securitatea naţională, securitatea ecologică, securitatea energetică, protecţia libertăţii noastre şi promovarea bunăstării generale. În fiecare caz, modalităţile cele mai eficiente de a îndepărta aceste efecte nefaste se pot găsi dacă înţelegem cum şi de ce s-au produs aceste efecte.

În capitolul nouă, voi oferi un plan de refacere a sănătăţii şi vitalităţii democraţiei americane şi voi propune o strategie menită a reda raţiunii rolul care i se cuvine în centrul procesului deliberativ de autoguvernare. Oricât de interesant ar fi internetul, îi lipseşte – deocamdată – însuşirea cea mai puternică a televiziunii; datorită modului în care este proiectat şi structurat, informaţiile nu pot ajunge în timp real la mase mari de oameni, aşa cum se întâmplă la televiziune. Tot în capitolul nouă voi explora această limită temporară a internetului şi, mai important, numeroasele sale calităţi, care îl fac o sursă de speranţă pentru viitorul democraţiei.

CAPITOLUL UNU

Politica fricii

Frica este duşmanul cel mai puternic al raţiunii. Atât teama, cât şi raţiunea sunt esenţiale pentru supravieţuirea omenirii, dar relaţia dintre ele este dezechilibrată. Raţiunea poate risipi frica uneori, dar mai adesea frica reduce raţiunea la tăcere. După cum scria Edmund Burke în Anglia, cu douăzeci de ani înaintea Revoluţiei Americane, „nici o pasiune nu face mintea să-şi piardă facultăţile de gândire şi acţiune la fel de eficient ca frica"[1].

Întemeietorii ţării noastre erau perfect conştienţi de ameninţarea pe care frica o reprezintă pentru raţiune. Ei ştiau că teama poate provoca, în anumite circumstanţe, tentaţia de a renunţa la libertate în favoarea unui demagog care promite, în schimb, putere şi siguranţă. Ei erau îngrijoraţi că atunci când frica înlocuieşte raţiunea, rezultatul este adesea ura şi dezbinarea. Aşa cum a scris mai târziu judecătorul Louis D. Brandeis: „Bărbaţii se temeau de vrăjitoare şi au ars femei"[2].

Înţelegerea acestei relaţii unice dintre frică şi raţiune a fost decisivă pentru conceperea sistemului de autoguvernare american.

Părinţii fondatori au respins democraţia directă pentru că erau îngrijoraţi că teama ar putea fi mai puternică decât gândirea reflexivă. Dar ei se bazau foarte mult pe capacitatea unor „cetăţeni bine informaţi" de a reflecta împreună în moduri care să minimizeze

[1] Edmund Burke, *A Philosophical Inquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful*, ed. Adam Phillips, Oxford University Press, Oxford, 1998, p. 53

[2] Louis D. Brandeis, *Whitney v. California*, 274 U.S. 357 (1927)

impactul temerilor neîntemeiate, exagerate sau excesive. „Când un om se gândeşte serios la precaritatea lucrurilor omeneşti, el va fi convins că este infinit mai înţelept şi mai sigur să elaborăm o constituţie pentru naţiunea noastră într-o manieră rece, deliberată, atâta timp cât ne stă în putere s-o facem"[3], scria Thomas Paine în legendarul său eseu *Common Sense (Bunul-simţ)*, avertizându-i pe fondatori că nu trebuie să rişte să aştepte până când vreo teamă pune stăpânire pe imaginaţia oamenilor, caz în care procesul de reflecţie ar fi fost stânjenit.

Naţiunile prosperă sau nu şi îşi definesc caracterul fundamental prin modul în care înfruntă necunoscutul şi învinge frica. Multe depind de calitatea conducătorilor lor. Dacă aceştia exploatează temerile oamenilor pentru a-i îndruma în direcţii pe care altminteri ei nu le-ar alege, atunci frica însăşi poate deveni repede o forţă de nestăpânit ce se perpetuează singură. Aceasta epuizează voinţa naţională şi slăbeşte caracterul naţional, îndepărtând atenţia de la pericolele reale pe care oamenii trebuie să le ia în serios şi de care trebuie să se teamă, şi semănând confuzie în legătură cu alegerile fundamentale pe care trebuie să le facă fiecare naţiune pentru viitorul ei.

A conduce un popor înseamnă a-i insufla curajul de a-şi înfrunta temerile. Demagogia este exploatarea temerilor noastre pentru a obţine câştiguri politice. Între conducători şi demagogi există o diferenţă capitală.

Teama şi îngrijorarea au făcut întotdeauna parte din viaţă şi aşa va fi mereu. Teama este omniprezentă şi universală în toate societăţile umane. Este o componentă firească a condiţiei umane şi a fost dintotdeauna un duşman al raţiunii. Filosoful şi profesorul de oratorie roman Lactantius scria că „acolo unde este prezentă frica, nu mai este loc pentru înţelepciune"[4].

Am definit mereu progresul prin reuşita de a ne depăşi temerile. Cristofor Columb, Meriwether Lewis şi William Clark, Susan B. Anthony şi Neil Armstrong au reuşit înfruntând necunoscutul şi învingând teama cu curaj şi cu un simţ al proporţiilor care i-a ajutat să treacă peste temeri legitime, fără să fie tulburaţi de anxietăţi false şi neîntemeiate.

Părinţii fondatori ai ţării noastre s-au confruntat cu mari pericole. Dacă strădaniile lor dădeau greş, ar fi fost spânzuraţi pentru trădare. Însăşi existenţa ţării noastre era în pericol. Totuşi, în ciuda pericolelor, ei au insistat să formuleze libertăţile cetăţeneşti în documentul care a devenit Declaraţia drepturilor (primele 10 amendamente ale Constituţiei americane – n.tr.). Sunt oare pericolele care îi ameninţă pe membrii Congresului de astăzi mai mari decât cele care îi ameninţau pe predecesorii lor, când armata britanică ajungea pe dealul Capitoliului?

Sunt oare pericolele cu care ne confruntăm acum mult mai mari decât cele care l-au făcut de Franklin Delano Roosevelt să ne reamintească, într-un discurs celebru, că singurul lucru de care trebuie să ne fie frică este frica însăşi? Se află America într-un pericol mai mare acum decât atunci când am înfruntat fascismul – când taţii noştri au câştigat un război luptând pe două fronturi, în acelaşi timp?

Este lumea de azi mai periculoasă decât atunci când înfruntam un duşman ideologic care dispunea de mii de rachete, gata să ne anihileze într-o clipă? Acum cincizeci de ani, când cursa înarmării nucleare dintre ţara noastră şi Uniunea Sovietică provoca tensiuni în lume, iar mccarthyismul ne ameninţa libertăţile cetăţeneşti în ţară, preşedintele Dwight Eisenhower ajunsese cu întârziere la concluzia că „oricine acţionează de parcă libertatea ar putea fi apărată prin reprimare şi teamă îmbrăţişează o doctrină străină Americii"[5]. Edward R. Murrow, un jurnalist curajos ameninţat de senatorul Joseph McCarthy, declara: „Nu vom lăsa frica să instaureze o epocă a iraţionalului"[6].

Este pur şi simplu o insultă la adresa înaintaşilor noştri care au sacrificat atâtea pentru noi să sugerăm că avem mai multe motive să ne temem decât au avut ei. În ciuda pericolelor cu care s-au confruntat,

[3] Thomas Paine, *Common Sense, The Rights of Man and Other Essential Writings*, ed. Jack Fructman şi Sydney Hook, Penguin Books, New York, 2003, p. 38

[4] John R. Stone, *The Routledge Dictionary of Latin Quotations*, Routledge, New York, 2004, p. 120

[5] Dwight Eisenhower, *Scrisoare către dr. Robert B. Downs*, 24 iunie 1953

[6] Edward R. Munrow, *See It Now*, emisiune transmisă de CBS, 9 martie 1954

ei au apărat cu convingere libertăţile noastre cetăţeneşti. Depinde de noi să facem la fel.

Totuşi, evident, ceva este diferit acum. De ce la începutul secolului al XXI-lea suntem mult mai vulnerabili la politica fricii? Au existat întotdeauna lideri dornici să aţâţe temerile oamenilor pentru a se prezenta ca protectori ai celor temători. Demagogii au promis întotdeauna siguranţă în schimbul renunţării la libertate. De ce se pare că reacţionăm altfel astăzi?

Elementul nou şi cel mai surprinzător în dezbaterea naţională din America de astăzi este frica intensă şi constantă. Mai mult, există o confuzie persistentă şi neobişnuită în legătură cu ceea ce duce la apariţia fricii; se pare că ne este deosebit de greu să distingem între pericolele reale şi cele imaginare.

Se ridică un semn de întrebare serios la adresa calităţii dezbaterii politice actuale – aproape trei sferturi dintre americani au fost convinşi atât de uşor că Saddam Hussein însuşi era răspunzător pentru atacurile de la 11 septembrie 2001 şi atât de mulţi americani *mai* cred că majoritatea celor care au deturnat avioanele la 11 septembrie erau irakieni. Un semn de întrebare serios la adresa modului în care funcţionează în prezent democraţia noastră este şi faptul că peste 40 % au fost atât de uşor convinşi că Irakul a deţinut într-adevăr arme nucleare, chiar şi după ce s-a descoperit că dovezile cele mai importante prezentate – documente secrete care descriau o încercare a regimului lui Saddam Hussein de a cumpăra oxid concentrat de uraniu din Niger – erau false[7].

Evident, administraţia actuală folosise frica pentru a manipula procesul politic şi voi reveni la această problemă mai târziu în acest capitol. Cred însă că o întrebare mult mai importantă este cum a putut naţiunea noastră să devină atât de neobişnuit de vulnerabilă la o utilizare atât de eficientă a fricii pentru manipularea politicii noastre?

O presă liberă trebuie să îndeplinească rolul de sistem imunitar al democraţiei noastre, menit a o apăra împotriva unor asemenea

[7] Mohamed ElBaradei, „The Status of Nuclear Inspections in Iraq: An Update" („Raportul actualizat privind stadiul inspecţiilor în Irak"), International Atomic Energy Agency, 7 martie 2003. http://www.iaea.org/NewsCenter/Statements/2003/ebsp2003n006.shtml.

erori grosolane de reprezentare şi înţelegere a realităţii. După cum spunea odată Thomas Jefferson, „opinia eronată poate fi tolerată acolo unde raţiunea este lăsată liberă pentru a o combate"[8]. Deci, ce s-a întâmplat? De ce nu mai funcţionează sistemul nostru imunitar ca odinioară? În primul rând, s-a produs o schimbare dramatică în natura a ceea ce filosoful Jürgen Habermas a numit „structura forului public". Aşa cum am arătat în introducere, sfera publică nu mai este la fel de deschisă schimbului liber şi energic de idei între indivizi cum era când a fost întemeiată naţiunea noastră.

Când erorile de reprezentare şi de judecată nu mai sunt neutralizate de sistemul imunitar al naţiunii, este timpul să studiem problema şi să încercăm să redobândim sănătatea dezbaterii politice din ţara noastră. Pentru aceasta, trebuie să începem să acordăm mai multă atenţie noilor descoperiri despre modul în care frica afectează procesul de gândire. Progrese recente din domeniul neurologiei oferă informaţii noi şi interesante despre natura fricii.

În cea mai mare parte a secolului trecut, creierul uman a fost studiat aproape exclusiv în contextul unor accidente şi lovituri la cap neobişnuite. După ce vedeau care parte a creierului fusese vătămată sau distrusă, medicii observau cu atenţie comportamentele neobişnuite ale pacienţilor şi determinau ce funcţii fuseseră controlate de partea respectivă. Însă acum oamenii de ştiinţă pot să observe cum funcţionează un creier normal, prin măsurarea fluxului sanguin şi activităţii chimice, care arată ce parte a creierului este mai activă, la un moment dat.

În orice domeniu, tehnologiile noi pot avea un impact revoluţionar. Când Galilei a folosit telescoape noi, mai puternice, pentru a studia cerul mai în detaliu, el a putut observa mişcările planetelor în jurul soarelui şi mişcările lunilor lui Jupiter în jurul acestei planete, pentru a descrie detaliat şi convingător modelul nou şi complet al sistemului solar propus pentru prima dată de Copernic. Chiar noua tehnologie i-a permis lui Galilei să descrie o realitate care era imposibil de observat înainte de apariţia noilor telescoape.

[8] Thomas Jefferson, „First Inaugural Address" („Primul discurs de învestire"), *The Writings of Thomas Jefferson*, ed. Andrew Lipscomb, Thomas Jefferson Memorial Association, Washington, D.C., 1901, p. 319

Aproape în acelaşi fel, noua tehnologie numită „imagistică funcţională prin rezonanţă magnetică" a revoluţionat modul în care neurologii studiază funcţionarea creierului uman şi observă când sunt folosite anumite zone ale creierului şi la ce stimuli răspund acestea. Întocmai precum Galilei a putut să vadă deodată lunile lui Jupiter, neurologii pot observa acum, pentru prima oară, relaţiile dintre zone ale creierului precum amigdala, hipocampusul şi neocortexul, ca să numim doar câteva.

Apare acum un mod cu totul nou de a înţelege creierul şi unul dintre domeniile în care s-au făcut cele mai multe descoperiri are legătură cu felul în care noi, ca fiinţe umane, ne raportăm la frică. Implicaţiile asupra democraţiei sunt profunde.

Într-o democraţie se presupune (deşi, de obicei, nu se afirmă) că cetăţenii se comportă ca fiinţe raţionale, reflectând la problemele cu care se confruntă pentru a găsi cele mai bune soluţii, ca şi cum fiecare chestiune ar putea fi analizată raţional şi dezbătută obiectiv până când se ajunge la o concluzie colectivă bine gândită.

Unul dintre cei mai mari neurologi din lume, dr. Vilayanur S. Ramachandran, scria: „Viaţa noastră mentală este guvernată în principal de un amestec de emoţii, motivaţii şi dorinţe de care abia dacă suntem conştienţi, iar ceea ce numim viaţă conştientă este, de obicei, o raţionalizare ulterioară elaborată a unor lucruri pe care le facem, de fapt, din alte motive"[9].

Există alte structuri mentale care guvernează sentimentele şi emoţiile, iar aceste structuri au un impact mai mare asupra procesului de luare a deciziilor decât logica şi gândirea. Mai mult, emoţiile afectează raţiunea mult mai puternic decât raţiunea emoţiile – iar acest lucru este adevărat mai ales în cazul fricii.

Un om de ştiinţă de la Stony Brook University, pe nume Charles Taber, afirma chiar că „modelul iluminist al raţiunii obiective ca îndatorire cetăţenească a eşuat în practică"[10].

[9] Vilayanur S. Ramachandran, *Phantom in the Brain*, Harper Perennial, New York, 1991

[10] Charles Q. Choi, „Voting with the Heart" („Votând cu inima"), *Scientific American*, decembrie 2006, p. 34

Potrivit neurologului Joseph LeDoux de la New York University, autorul lucrării *The Emotional Brain*, „conexiunile de la sistemele emoţionale la cele cognitive sunt mai puternice decât conexiunile de la sistemele cognitive la cele emoţionale"[11]. Capacitatea omului de a resimţi teama este înnăscută; este o strategie străveche care ne permite să răspundem imediat când este vorba despre supravieţuire. Dar frica nu este singura emoţie „programată" să determine reacţii rapide. De exemplu, este aproape sigur că amigdala este implicată în accelerarea altor reacţii importante pentru supravieţuirea speciei umane, cum ar fi instinctul de reproducere. (Este posibil ca acesta să fie, în parte, motivul pentru care excitarea sexuală este, alături de frică, unul dintre ingredientele principale ale emisiunilor de televiziune din zilele noastre.) Din contră, raţiunea este guvernată de părţile creierului care s-au dezvoltat cel mai recent şi depinde de procese mai subtile, care ne permit să ne dăm seama de pericole înainte ca acestea să apară şi să facem diferenţa între ameninţările reale şi cele ireale.

Neurologii şi cercetătorii care studiază activitatea cerebrală arată că imaginile tulburătoare ajung direct la acea parte a creierului care nu este mediată de limbaj sau analiză raţională. Există, de fapt, două căi paralele prin care semnalele vizuale ajung la restul creierului, iar una din ele îndeplineşte rolul de sistem de avertizare brut, dar instantaneu. (Evoluţia determină adesea o creştere a vitezei în detrimentul exactităţii[12].) În plus, oricare ar fi cauza fricii, fenomenul în sine este greu de oprit odată ce s-a declanşat.

Psihologii au studiat felul în care luăm decizii în situaţii de mare nesiguranţă şi au descoperit că folosim nişte scurtături – numite „euristici" – pentru a lua hotărâri importante. Cea mai importantă scurtătură pe care o folosim se numeşte „euristică afectivă". Adesea facem judecăţi rapide pe baza reacţiilor noastre emoţionale, în loc să analizăm toate opţiunile în mod raţional şi să alegem cu atenţie[13].

[11] Joseph LeDoux, *The Emotional Brain*, Simon and Schuster, New York, 1996, p. 19

[12] V.S. Ramachandran, discuţii personale cu V.S. Ramachandran, februarie/martie 2007

[13] Melissa L. Finucane et al., „The Affect Heuristic in Judgment of Risks and Benefits" („Euristica afectelor în evaluarea riscurilor şi beneficiilor"), *Journal of Behavioral*

Această scurtătură este, de fapt, utilă. Ea ne permite să luăm decizii mai rapid şi ne ajută să evităm situaţiile periculoase. Cu toate acestea, folosirea emoţiilor pentru a lua decizii ne poate întuneca judecata. Când o reacţie emoţională, precum frica, este deosebit de puternică, ea poate să blocheze complet procesul de gândire.

Mai mult, aşa cum frica ne poate împiedica să gândim în prezenţa unei ameninţări iminente, ea poate exercita aceeaşi putere asupra raţiunii în ceea ce priveşte amintirile. Presupunem, în mod eronat, că memoria este domeniul exclusiv al raţiunii, dar, de fapt, acele zone ale creierului care răspund de starea de frică au propriile circuite de memorie. În cursul vieţii, clasificăm din punct de vedere afectiv experienţele traumatizante ca pe nişte amintiri deosebit de uşor de evocat – fie conştient, fie inconştient – şi acestea sunt evocate constant pentru a ne ghida în situaţii noi, mai ales atunci când este nevoie de o reacţie rapidă.

Cei mai mulţi dintre noi am auzit de fenomenul de stres posttraumatic, care se întâlneşte, printre altele, la victimele violurilor, la copiii abuzaţi şi la veteranii de război. În mod normal, când o experienţă este transformată în amintire, i se dă un fel de „etichetă temporală", care ne permite, atunci când ne amintim acele experienţe, să ne dăm seama cât de mult timp a trecut de la evenimentele respective şi să înţelegem, în mare, ordinea lor cronologică. Ştim că experienţa pe care ne-o amintim s-a întâmplat înainte de una şi după alta. Sau că s-a întâmplat acum zece săptămâni sau acum unsprezece săptămâni.

Totuşi, când evenimentele traumatizante – cele care produc îngrijorare sau durere – sunt înmagazinate în memorie, procesul este diferit. Regulile se schimbă. Amigdala este activată şi acea amintire este codificată şi depozitată într-un sector diferit. De fapt, „eticheta temporală" este îndepărtată – astfel încât, când ne aducem aminte mai târziu de experienţele traumatizante, le simţim „aievea". Iar memoria are capacitatea să activeze reacţia de teamă în momentul prezent – chiar dacă trauma pe care ne-o amintim s-a produs cu multă vreme în urmă – pentru că intensitatea amintirii face o parte a creierului să reacţioneze de parcă am trăi din nou acea traumă. Sindromul de

Decision Making 13 (2000): 1–17

stres posttraumatic este intruziunea constantă a amintirilor traumatice în gândurile persoanei afectate şi retrăirea evenimentelor ca şi cum acestea tocmai s-au întâmplat. După cum a arătat dr. Ramachandran, obsesia traumei poate fi extrem de incapacitantă.

Chiar dacă ştim, în plan intelectual, că evenimentele s-au petrecut cu mult timp în urmă, circuitele specializate, solide, ale memoriei din centrii fricii din creier ne fac să retrăim evenimentele traumatice atunci când ne aducem aminte de ele şi provoacă aceleaşi tipuri de reacţii – de exemplu, accelerarea pulsului şi o senzaţie tot mai puternică de teamă – ca şi când evenimentul ar avea loc în momentul rememorării lui.

Similaritătile structurale dintre experienţele anterioare şi cele ulterioare pot determina centrii fricii din creier să deştepte amintirile şi să le suprapună momentului prezent. Dacă o experienţă ulterioară este chiar şi aparent asemănătoare cu o traumă trecută, aceasta poate avea un impact afectiv foarte puternic asupra persoanei în cauză şi poate declanşa aceeaşi reacţie de teamă provocată de trauma originală.

Mai mult, analiza raţională a naturii superficiale a acestor asemănări structurale influenţează foarte puţin centrul fricii din creier şi rareori anihilează forţa amintirii înspăimântătoare. Totuşi, centrul fricii exercită o influenţă extraordinară asupra procesului de gândire şi, de asemenea, asupra formei în care amintirile sunt înmagazinate. Potrivit cercetătorului în psihologie dr. Micheal Fanselow, de la UCLA (University of California, Los Angeles), „dovezile pe care le avem sugerează că amigdala primeşte şi păstrează informaţii despre evenimentele care provoacă teamă, *dar influenţează, de asemenea,* înmagazinarea altor tipuri de informaţii în *zone diferite ale creierului*"[14] (sublinierile îmi aparţin).

Când oamenii au dezvoltat o capacitate superioară de a raţiona, am câştigat un avantaj pentru că am putut anticipa pericolele. Am dobândit capacitatea de a conceptualiza pericolele, în loc ca doar să

[14] Michael S. Fanselow et al., „Why We Think Plasticity Underlying Pavlovian Fear Conditioning Occurs in the Basolateral Amygdala" („De ce credem că plasticitatea de la baza reflexului condiţionat de frică se produce în amigdala bazolaterală"), *Neuron* 23, 1999: 229–232

le percepem. Dar am dobândit şi capacitatea de a conceptualiza pericole *imaginare*. Şi când oamenii sunt convinşi să conceptualizeze aceste pericole imaginare, acestea pot activa reacţia de frică la fel de puternic ca pericolele *reale*.

Această capacitate de a concepe ceva care activează amigdala şi declanşează reacţia de teamă este deosebit de semnificativă datorită unui alt fenomen important, strâns înrudit, numit „traumatizare indirectă". Dacă, de exemplu, cineva, un membru al familiei sau un individ cu care ne identificăm, a suferit o traumă, sentimentele acelei persoane ne pot fi transmise chiar dacă nu am fost afectaţi direct de evenimentul traumatizant.

Cercetări recente dovedesc că relatarea unor evenimente traumatizante celor care simt că se identifică cu victimele traumei – fie că au aceeaşi identitate etnică, religioasă, istorică, culturală, lingvistică, tribală sau naţională – poate provoca, de fapt, ascultătorilor reacţii emoţionale şi fizice asemănătore celor încercate de victime.

Într-adevăr, fiziologii au descoperit recent o nouă clasă de neuroni, numiţi „neuroni empatici", care creează o capacitate fizică puternică de empatie. Dr. Ramachandran mi-a descris astfel semnificaţia extraordinară a acestei descoperiri:

„Se ştie de mult timp că neuronii din această zonă (o parte a creierului numită cingulum anterior, care primeşte un flux de semnale important de la amigdală) iau foc atunci când înţepăm pacientul pentru a-i provoca durere – aşa că au fost numiţi «neuroni sensibili la durere», pornind de la ipoteza că ei previn organismul asupra potenţialelor pericole – şi provoacă o reacţie de evitare. Însă nişte cercetători din Toronto au descoperit că la unii pacienţi unele dintre aceste celule reacţionau nu numai când pacientul însuşi era înţepat cu un ac, ci reacţionau la fel de intens şi când acesta vedea cum era înţepat *alt* pacient. Aceşti neuroni (neuronii empatici) dizolvau barierele dintre «sine» şi ceilalţi – demonstrând că într-adevăr creierul nostru este «programat» să resimtă empatie şi compasiune. Observaţi că aceasta nu este o metaforă; neuronii respectivi pur şi simplu nu pot să distingă dacă suntem înţepaţi noi sau altcineva. Este ca şi cum neuronii empatici ar simula realitatea virtuală a ceea ce se petrece în creierul celeilalte persoane – aproape «simţind» astfel durerea celuilalt. (Eu le numesc celule Dalai Lama[15].)"

Terapeuţii au descoperit fenomenul puternic al traumei indirecte cu mult înainte de descoperirea neuronilor empatici care arată cum se produce acesta. Dr. Lisa McCann şi dr. Laurie Ann Pearlman dau o definiţie originală traumei indirecte. Ele vorbesc despre „consecinţele psihologice persistente suferite de terapeuţi în urma expunerii la experienţele traumatizante ale victimelor pe care le tratează. Persoanele care lucrează cu victime pot suferi efecte psihologice profunde, efecte care pot fi dureroase şi devastatoare pentru specialistul care oferă ajutor şi pot persista luni sau ani de zile după ce a lucrat cu persoanele traumatizate"[16].

În întreaga lume, povestirile despre traumele şi tragediile trecute sunt transmise de la o generaţie la alta. Cu mult înainte ca televiziunea să dea povestitorilor mai multă forţă de a stârni reacţii emoţionale, descrierile verbale însufleţite, captivante, ale unor traume fizice suferite de alţii declanşau reacţii extrem de puternice – chiar după secole de la producerea traumelor respective.

La începutul verii lui 2001, eu şi Tipper am fost în Grecia. Pe când ne aflam acolo, Papa a făcut o vizită istorică în această ţară şi a fost întâmpinat de mii de demonstranţi care agitau pancarte şi proferau injurii. M-am interesat ce se întâmpla. Erau supăraţi din cauza unui eveniment care avusese loc cu opt sute de ani înainte: războinicii creştini care au luat parte la Cruciada a Patra s-au oprit la Constantinopol, au prădat oraşul şi i-au slăbit apărarea, acesta fiind cucerit mai târziu de turci.

Pentru a da un alt exemplu, la începutul verii lui 1989, Slobodan Miloşevici s-a dus să ţină un discurs pe câmpiile din Kosovo, la

---

[15] V.S. Ramachandran, discuţii personale cu V.S. Ramachandran, februarie/martie 2007.

[16] L. McCann şi L. Pearlman, „Vicarious Traumatization: A Framework for Understanding the Psychological Effects of Working with Victims" („Traumatizarea indirectă: să înţelegem efectele psihologice ale tratării victimelor"), *Journal of Traumatic Stress* 3, 1990: 131–149